

Ю. А. Скиба

Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТОВОГО КОМПОНЕНТУ ПІДГОТОВКИ ЕКОЛОГІВ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

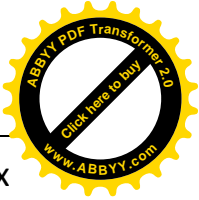
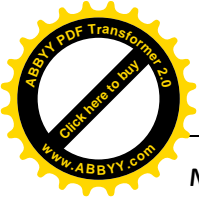
У статті обґрунтовується проблема формування у студентів екологів управлінських умінь на засадах збалансованого розвитку. Розглядається можливість відображення у змістовому компоненті підготовки екологів питання з управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку.

Ключові слова: змістовий компонент, дидактичні умови, управлінська діяльність, збалансований розвиток, студенти-екологи.

Постановка проблеми. Особливої уваги проблемі підготовки фахівців в галузі навколишнього середовища і розвитку приділено на Міжнародній конференції ООН, що відбулася у Ріо-де-Жанейро у 1992 році. Зокрема, в ухвалі конференції зазначено, що «Освіта має вирішальне значення у сприянні збалансованого (сталого) розвитку і розширенні можливостей країн у вирішенні питань навколишнього середовища і розвитку. Освіта ... є незамінним чинником для зміни підходів людей, з тим щоб вони мали можливість оцінювати і вирішувати проблеми, що стоять перед ними у галузі збалансованого (сталого) розвитку. Вона має вирішальне значення ... з питань екології, і етики, формування цінностей і підходів, вироблення навичків і заохочення поведінки, сумісного із збалансованим (сталим) розвитком і забезпечення основ ... в процесі прийняття рішень» [8, 327]. Тому «...питання навколишнього середовища і розвитку повинні бути невід'ємним елементом всіх дисциплін, використовуючи всі формальні і неформальні методи та ефективні засоби комунікації» [8, 327]. Крім того, урядам країн необхідно «...приділяти особливу увагу професійній підготовці осіб, відповідальних за прийняття рішень на всіх рівнях» [8, 328].

Тому суспільство на сучасному етапі вимагає від освіти зміни підходів до проблеми підготовки фахівців відповідно до принципів збалансованого розвитку, зокрема і екологів, що наголошено у положеннях Концепції Державної програми розвитку освіти України [6], Концепції екологічної освіти України [7].

Аналіз актуальних досліджень. Формування теоретичних і методичних засад підготовки екологів у вищих навчальних закладах як наукової галузі знаходиться на стадії становлення і знайшло часткове відображення в дослідженнях українських науковців, зокрема Г. О. Білявського, В. М. Бровдія, О. С. Заблоцької, В. Ю. Некоса, О. В. Плахотнік, С. Д. Рудишина, С. В. Совгіри, Л. Г. Мельника та ін. Однак ці дослідження виконані поза динамічною

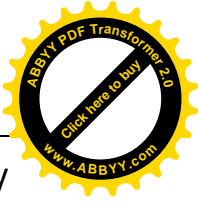
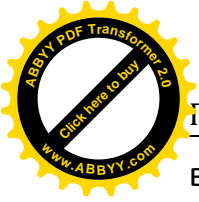
моделлю підготовки екологів до управлінської діяльності в умовах збалансованого розвитку і обмежувалися окремими компонентами підготовки майбутніх екологів. В них не повною мірою віддзеркалювалася зміна змісту підготовки, викликана новою стратегією, а також соціальний контекст розвитку освіти в Україні в XXI столітті, що потребує переосмислення цілей і завдань, змісту, форм, методів і засобів підготовки екологів у вишах до управлінської діяльності в умовах збалансованого розвитку.

Для вирішення даних проблем необхідна загальна перебудова системи підготовки майбутніх екологів, а саме пошук нових освітніх методологій, технологій, форм, методів навчання, так як сучасне суспільство ставить нові вимоги до якості підготовки майбутніх екологів, зокрема до організації управління в екологічній діяльності в умовах збалансованого розвитку; модернізація професійної підготовки екологів на основі інтегрованого підходу до навчання; створення технологічних систем забезпечення сформованості таких якостей майбутніх екологів, як знання, вміння, переконання, компетенції; встановлення основних напрямів, принципів, чинників, показників і критеріїв інтенсифікації навчання студентів з використанням ІКТ.

Мета статті – здійснити науково-теоретичне обґрунтування змістового компоненту підготовки майбутніх екологів до управлінської діяльності в умовах збалансованого розвитку; розробити змістовий компонент підготовки майбутніх екологів до управлінської діяльності в умовах збалансованого виходячи з мети і завдань навчання

Виклад основного матеріалу. Підготовка студентів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку це сучасний етап розвитку освіти на основі ідей збалансованого розвитку природи і суспільства. Він відображає нове соціальне замовлення освіти: формувати у студентів здатність проектувати свою (життє)діяльність на основі ідей збалансованого розвитку, з урахуванням її економічних, соціальних і екологічних наслідків для стану навколишнього середовища, здоров'я людей і безпеки життя. Нові цілі освіти збалансованого розвитку, спрямовані на досягнення загальнокультурного, діяльнісного результату.

Державний стандарт вищої освіти України об'єднує в єдиний пакет галузевий й вишівський стандарти. Галузевий стандарт складається із освітньо-професійної програми, освітньо-кваліфікаційної характеристики та комплексу діагностики знань студентів, які є обов'язковими для підготовки фахівців. Зміст галузевого стандарту підготовки конкретизується у процесі опанування дисциплін, розподілених за різними циклами підготовки [2; 3]. Спеціальний цикл професійно орієнтованих дисциплін безпосередньо

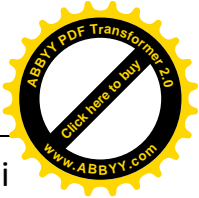
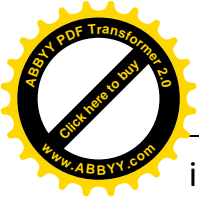
відповідає професійним запитам майбутніх фахівців і дає змогу випускникам швидко адаптуватися до практичної діяльності. Зміст та обсяг навчальних кредитів із нормативних навчальних дисциплін чітко визначені, проте вибіркові дисципліни циклу природничо-наукової підготовки варіюють залежно від спеціальності. Ці дисципліни відіграють важливу роль теоретичного і практичного базису сучасної вищої екологічної освіти, послідовно вводять студентів у зміст обраної спеціальності.

До складових вузівського стандарту відносяться: перелік спеціалізацій спеціальності, варіативна складова освітньо-кваліфікаційної характеристики, освітньо-професійної програми та засоби діагностики; навчальні плани і програми навчальних дисциплін.

Необхідно зазначити, що формування елементів управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку у процесі підготовки екологів є невіддільним від навчання предметам як наукового, так і професійного циклу, оскільки вони мають значний потенціал міжпредметних і загальноциклових зв'язків з екологією, економікою, соціальною сферою і прикладних застосувань науково-технічних знань для вирішення проблем збереження екологічної рівноваги [4].

Традиційно реалізації системи підготовки екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку здійснюється за однопредметною моделлю. На нашу думку підготовка екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку повинні здійснюватися за змішаною моделлю шляхом включення управлінських компетенцій відповідно до принципів збалансованого розвитку у зміст різних навчальних дисциплін. Переваги цієї моделі пов'язані з накопиченням студентами досвіду використання управлінських знань та умінь на різному навчальному матеріалі. Недоліки цієї моделі пов'язані з труднощами на практиці змістовно координувати управлінський компонент у різних предметах, у результаті порушується головне – цілісність підготовки до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку, воно набуває мозаїчного, фрагментарного характеру. Завдання формування управлінських умінь розв'язується з низькою ефективністю, так як порушуються основні його принципи – наступності і системності. Екологічне управління на засадах збалансованого розвитку підпорядкована окремо – предметним завданням, націленим переважно на вивчення «навчального матеріалу», а не на оволодіння умінь застосовувати його в життєвих ситуаціях.

У змішаній моделі формування управлінських умінь відповідно до принципів збалансованого розвитку презентується поаспектно у кожному навчальному предметі і цілісно – у «вузлах кристалізації», у спеціально

інтегрованих модулів або курсів, передбачуваних на кожному етапі навчання, – від першого до п'ятого курсу. При цьому здійснюються такі найважливіші дидактичні принципи навчання, як його неперервність і міждисциплінарність на всіх етапах.

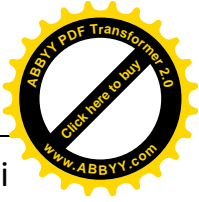
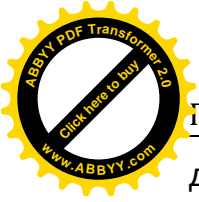
Реалізації змішаної моделі підготовки екологів до управлінської діяльності доцільно здійснювати через кооперацію питань екології, економіки соціальної сфери. Ця освітня сфера у своєму змісті опирається на традиційні предметні знання, потребуючи їх для пояснення життєво важливих екологічних ситуацій з метою формування у майбутніх фахівців соціально значимих гуманістичних цінностей і орієнтирів. В цьому вбачається надпредметна функція цієї нової соціально спрямованої освітньої галузі... [5, 163–164].

Основним компонентом підготовки студентів є змістове наповнення навчального процесу. Структура та перелік навчальних дисциплін конкретизується в навчальних планах, програмах, підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах при організації навчального процесу студентів.

Проте найповніше структура підготовки розкривається через навчальний план спеціальності. На основі проведеного аналізу навчальних планів та Галузевого стандарту можна дійти висновку, що у змісті підготовки студентів-екологів у вишах, послаблена увага до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку [2; 3]. Оскільки на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» недостатньо навчальних дисциплін пов'язані з управлінням в екологічній сфері, а з стратегії збалансованого розвитку взагалі відсутні.

Проаналізувавши освітньо-професійні програми (ОПП) та освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) бакалавра напряму підготовки 0708 «Екологія» та навчальні плани підготовки екологів у різних вищих навчальних закладах України ми вважали за необхідне зробити їх ефективнішими щодо підготовки еколога до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку.

Стратегічною метою підготовки майбутнього еколога до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку, на нашу думку, є формування нового світогляду та цілісної системи знань, умінь і навичок управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку, яка безперервно проходить через увесь період навчання студента у вищому навчальному закладі. Для розробки навчального плану підготовки екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку і формування їх наукового світогляду, нами були використані такі

дидактичні принципи: науковості; систематичності і доступності; єдності і взаємозв'язку гуманітарної, соціально-економічної і професійної освіти; комплексності міжпредметних зв'язків; інтеграції і диференціації, взаємозв'язку краєзнавчого, регіонального, національного та глобального підходів до розкриття екологічних проблем; прогностичності; гуманізації відносин між людиною та навколишнім середовищем та діяльнісний.

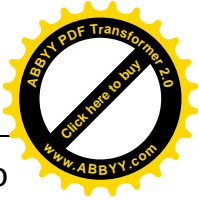
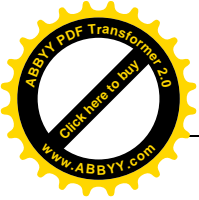
Відповідно до зазначених дидактичних принципів та зазначеної мети, нами розроблені навчальні плани підготовки фахівців напряму 0406 «Екологія» освітньо-кваліфікаційних рівнів «Бакалавр», «Спеціаліст», «Магістр», що забезпечує відповідний рівень фахової підготовки.

Процес підготовки фахівців відображається через структурно-логічну схему підготовки. На основі проведеного аналізу структурно-логічної схеми підготовки фахівців за напрямом «Екологія» нами було її вдосконалено та доповнено новими дисциплінами. Зокрема, враховуючи виявлені недоліки в навчальних програмах, до циклу дисциплін самостійного вибору ВНЗ та циклу самостійного вибору студентів введені нові спеціальні навчальні дисципліни спрямовані на формування управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку. Для бакалаврів це: стратегія збалансованого розвитку (108 год.), методи вивчення об'єктів навколишнього середовища (108 год.), організація управління в екологічній діяльності (108 год.), геоінформаційні технології в екології, екологічна освіта і виховання (81 год.), агроекологія (134 год.), проблеми біобезпеки (108 год.) тощо.

Ми передбачаємо, що підготовка майбутнього еколога до управлінської діяльності здійснюватиметься ефективніше, якщо дотримуватися таких дидактичних умов:

- 1) навчальні плани підготовки фахівців до управлінської діяльності розробляти із дотриманням вищевказаних дидактичних принципів;
- 2) зміст професійно-орієнтованих дисциплін наповнити й посилити тематикою із управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку [9, 123];
- 3) технологію навчання дисциплін зорієнтувати на змішану модель підготовки фахівців;
- 4) запровадити новітні інформаційні та інноваційні технології навчання фахівців;
- 5) постійно вдосконалювати зміст дисциплін шляхом урахування сучасних екологічних ситуацій [1, 273].

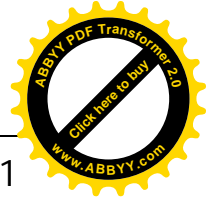
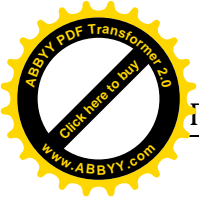
Реалізація кожної із зазначених умов на різних рівнях має свої особливості, зумовлені провідною метою і завданнями професійної підготовки фахівців, а також змістом освіти та педагогічними технологіями.

Результати проведеної роботи дають змогу констатувати, що згідно з навчальними планами, студенти-екологи вивчали у циклі професійно орієнтованої підготовки навчальний предмет «Економіка природокористування» (обсягом 108 години). Даний навчальний предмет є спеціально сконструйована форма змісту, яка адаптує основи певної науки до потреб навчання. Навчальні предмети виконують кожний свою роль у навчально-виховному процесі. Проведений аналіз освітньо-професійної програми галузевого стандарту вищої освіти свідчить, що в межах даної дисципліни питання управління на засадах збалансованого розвитку взагалі не розкриті. На нашу думку, така трансформація не сприяє системному засвоєнню майбутніми екологами методів прийняття управлінських рішень відповідно до принципів збалансованого розвитку.

Результати аналізу, консультацій з викладачами, вивчення досвіду навчальних закладів, дали можливість дійти висновку, що в межах будь-якої однієї дисципліни формування навиків управлінської діяльності відповідно до принципів збалансованого розвитку не може відбуватися повною мірою; тому під час вивчення навчальних дисциплін циклу як загальноекономічної так і професійної підготовки є досить значні можливості для формування навиків управлінської діяльності відповідно до стратегії збалансованого розвитку. Серед цих цінностей чільне місце, на нашу думку, посідають уміння приймати екологічно відповідальні рішення, передбачати наслідки діяльності, пов'язані з перебудовою довкілля та природокористуванням, поєднувати власні життєві інтереси з сучасним і майбутнім соціально-природного середовища, від стану якого залежить не тільки їх задоволення, а й нормальне фізичне існування людини.

Формування знань та навиків управлінської діяльності відповідно до принципів збалансованого розвитку є можливим практично на кожному занятті і це, на нашу думку, необхідно використовувати. Можливості підготовки студентів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку у процесі вивчення різних дисциплін визначають специфікою завдань і змістом предмета. Пропонуємо деякі теми з дисципліни «Економіка природокористування», котрі, на наш погляд, є найдоцільнішими для насичення їхнього змісту управлінською складовою відповідно до принципів збалансованого розвитку, що, у свою чергу, посилює і поглиблює значення певної дисципліни у процесі підготовки майбутніх екологів (табл. 1).

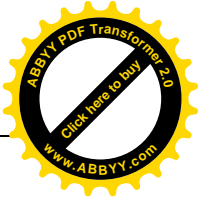
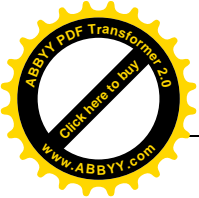
**Декомпонування змістового компоненту дисципліни
«Економіка природокористування» темами з управлінської діяльності
на засадах збалансованого розвитку**

№ змістовної одиниці	Назва дисципліни	Назви модулів відповідно до ДСВО за напрямом «Екологія»	Пропоновані теми із управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку
01	Економіка природокористування	Понятійно-термінологічний апарат та методологічні основи економіки природокористування.	<i>Управління просторово-суміжними природно-техногенними систем на засадах збалансованого розвитку. Концептуальні підходи до управління природокористування відповідно до принципів збалансованого розвитку.</i>
02		Економічні аспекти екологічних проблем. Економічне обґрунтування природоохоронних заходів, їх ефективність.	<i>Еколого-економічні аспекти стратегії збалансованого розвитку. Узгодження економічної і екологічної парадигми управління розвитком в Україні.</i>
03		Економічні, соціально-екологічні збитки та платність природокористування.	<i>Регіональна управлінська політика приморських територій відповідно до принципів збалансованого розвитку. Регіональна управлінська політика прикордонними територіями відповідно до принципів збалансованого розвитку.</i>

Перспективною можливістю підготовки майбутніх екологів є внесення питань управління на засадах збалансованого розвитку до змісту курсових, дипломних та магістерських робіт з дисциплін професійної підготовки. Такий підхід стимулює розвиток екологічного мислення та вміння прогнозувати наслідки впливу економічної діяльності на навколишнє середовище; набуття навичок системного вирішення екологічних, економічних та соціальних завдань на основі системних знань; розширення загального та професійного світогляду, формування екологічної культури.

Висновки. Отже, пропонований підхід сприятиме виробленню умінь оцінювати екологічні ситуації і здійснювати заходи з охорони довкілля з позицій сучасної екології, політики, економіки, законодавства; аналізувати і моделювати екологічні ситуації та здійснювати управління ними; розв'язувати міжнародні, загальнодержавні регіональні, галузеві, локальні екологічні проблеми відповідно до принципів збалансованого розвитку.

Подальшого дослідження потребують модернізація професійної підготовки екологів до управлінської діяльності на засадах збалансованого розвитку на основі інтегрованого підходу до навчання; створення технологічних систем забезпечення сформованості таких якостей майбутніх екологів, як знання, вміння, переконання, компетенції управлінської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виговська Т. В. Сучасний стан та можливості перспективи екологічної підготовки майбутніх економістів на засадах сталого розвитку: матеріали III Українського екологічного конгресу [Структурна перебудова та екологізація економіки в контексті переходу України до збалансованого розвитку], (Київ, 10-11 грудня 2009 р.) / Т. В. Виговська, О. П. Матеюк. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2009. – С. 271–274.
2. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика підготовки бакалаврів напряму підготовки 0708 «Екологія». – К. : Офіц. вид-ня, 2003. – 80 с.
3. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-професійна програма підготовки бакалаврів напряму підготовки 0708 «Екологія». – К. : Офіційне видання, 2003. – 117 с.
4. Гузь В. В. Дидактичні умови формування екологічної культури старшокласників у процесі навчання предметів природничо-наукового циклу : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Володимир Васильович Гузь. – Мелітополь, 2010. – 220 с.
5. Захлебный А. Н. Развитие общего экологического образования в России на современном этапе / А. Н. Захлебный, Е. Н. Дзятковская // Россия в окружающем мире – 2008. Устойчивое развитие: экология, политика, экономика: Аналитический ежегодник / Отв. ред. Н. Н. Марфенин ; под общей ред. Н. Н. Марфенина, С. А. Степанова. – М. : Изд-во МНЭПУ, 2008. – С. 144–170.
6. Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 : зб. нормативних документів з вищої освіти. – К., 2007. – 87 с.
7. Концепція екологічної освіти України // Інформ. збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 7. – С. 3–23.
8. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / За ред. В. Я Шевчука / Перек. з англ. : ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття». – К. : Інтерсфера, 2000. – 360 с.
9. Рудишин С. Д. Біологічна підготовка майбутніх екологів : теорія і практика : [монографія] / Сергій Дмитрович Рудишин. – Вінниця : Темпус, 2009. – 394 с.

РЕЗЮМЕ

Ю. А. Скиба. Научно-теоретическое обоснование содержательного компонента подготовки экологов к управленческой деятельности на основе устойчивого развития.

В статье обосновывается проблема формирования у студентов-экологов управленческих умений на принципах устойчивого развития. Рассматривается возможность отображения в содержательном компоненте подготовки экологов вопросы с управленческой деятельности на основе устойчивого развития.

Ключевые слова: *содержательный компонент, дидактические условия, управленческая деятельность, устойчивое развитие, студенты-экологи.*

SUMMARY

Y. Skyba. Scientific and theoretical basis for explanation of substantial component to prepare ecologist to management activity on the principles of sustainable development.

The article substantiates the problem of students' environmental management skills on the principles of sustainable development. We consider the ability to display in the substantial component of the preparation of ecologist issues from management activities on the principles of sustainable development.

Key words: *notional component, teaching conditions, management activities, sustainable development, students ecologists.*